

EGY REGÉNYFORMA HATYÚDALA

Závada Pál: *Jadviga párnája*
Magvető, 1997. 438 oldal, 1290 Ft

A megkésett recenzens szerepe nem túl hálas. (Énnél már csak az első kritikai megszólalás a kellemetlenebb feladat.) Závada Pál regényének esetében ezt a problémát erősen átéreztem; annál is inkább, mivel mostanra már a tévedés minimális kockázata nélkül leszögezhetjük: a JADVIGA PÁRNÁJA az 1997-es év legnagyobb figyelmet keltett irodalmi eseménye volt. Ugyanúgy megnyilvánult ez az eladott példányok számának szinte azonnali felfutásában, mint a kritika kivételesen gyors és majdnem fenntartások nélküli elismerő gesztusaiban. Gyakorlatilag mindent megírtak már a bírálók – akik többnyire átengedték magukat az önfeledt hozsannázás gyermeki örömeinek –, amit csak el lehet mondani ennek a regénynek a szerkezetéről, beszédmódjainak stílusrétegeiről, jellemeiről, a szociografikus és/vagy a történelmi „realitáshoz” való viszonyáról, s még sorolhatnánk. Ebből a szempontból véve igazi kritikuscsemege a JADVIGA PÁRNÁJA; ügyesen kitalált, megfelelő mértékben összetett, ugyanakkor viszont nem átláthatatlanul bonyolult a szerkezete. Ha egyszer már végigolvastuk a könyvet, a három tollból származó (három szerzőt imitáló) naplórétegek megbízhatóan abröncsolják a bonyodalmat; az olvasó tehát, ha kellőképpen figyelmes, nem gabalyodhat megoldhatatlan rejtélyekbe. A bíráló pedig élvezettel hajtogathatja szét a mind egyértelműbbé váló történet rétegeit – semmiféle csapda nem leselkedik rá, biztonságban van.

A magam részéről nem kívánnék eltöprengeni azon, mi az oka Závada sikerének. Ezzel sokan megpróbálkoztak már, s bele is bonyolódtak az ilyenkor kikerülhetetlen közhelyekbe. Ki-ki helyből kitalálhatja az idevágó tippet. A JADVIGA PÁRNÁJA siker lett, mert 1. *családregény*, amire a posztmodern sivatagában kivörösödött szemmel és kiszáradt torokkal kóválygó olvasó oly régen várt; 2. „hús-vér” szereplőket mozgat, vagyis mozgósítja azt, amit Roland Barthes *realitáseffektus-*

nak nevezett; 3. sokrétű, sok szinten érvényesülő *erotikája* van, amely sohasem csap át a szexus nyílt leírásába, tehát felizgat, de nem botránkoztat meg; 4. kielégíti a napjainkban mind erőteljesebbé váló *történelmi* érdeklődést, amely leginkább a XX. század s benne a magyarság sorsát eldöntő eseményekre irányul; fűszerezi mindezt némi etnikai-tájjellegi *egzotikummal* (gyakorlatilag talán először nyílik lehetőségünk arra, hogy egy *magyar* regényben valamelyik hazai *nemzetiség* nézőpontjából vegyük szemügyre a *magyar* világot) – és még sorolhatnánk az ilyesfajta ötleteket.

Mindennek azért nem látom sok értelmét, mert az ilyen találgatások (mint a rögtönzött gondolatok általában) unalmas sztereotípiákhoz vezetnek. Egy olvasásszociológiai felmérésnek persze annál inkább volna értelme, s erre valóban Závada regénye volna a legalkalmasabb tesztanyag az utóbbi évek magyar irodalmából, éppen, mert annyiféle feltételezhető olvasói motivációt érint. Minden félreértés elkerülése végett: jómagam nagyon örülök ennek a sikernek, éspedig nem csupán a szerző iránt érzett szimpátiától vezetve. (A regényből és a regényt övező publikus tér *reakcióból* kikövetkeztethető szerzői személyiségre gondolok itt elsősorban, mivel ez a hipotetikus szerzőfigura elképzeléseim szerint többé-kevésbé szorosan hozzátartozik a műhöz. Az olvasó pedig hitem szerint nemcsak a „puszta szöveggel”, hanem ezzel a szerzőfigurával is kapcsolatba lép valamilyen módon.) Nem, a sikert főleg azért tartom öröndetesnek, mivel annyit feltétlenül elárul, hogy a hazai regényfogyasztók zömének meglehetősen igényes az ízlése. A JADVIGA PÁRNÁJA ugyanis számos ponton gyakorol vonzerőt a befogadóra, mint erre céloztam is az imént, de semmiképpen sem nevezhető egyszerű olvasmánynak. Színes és sokrétű a világa, mely azonban csak akkor válik a maga teljességében élvezhetővé, ha az olvasó rendelkezik némelyes történelmi ismeretekkel, szeret bizonyos rejtélyeknek utánajárni, sőt – *horribile dictu* – van némi gyakorlata a posztmodern „szövegirodalom” befogadásában is.

Ez utóbbit azért hangsúlyozom, mert a regény megjelenése után azonnal megszólaltak azok a hangok, amelyek valamiféle modernizált „lélektani realizmus” megtestesítőjeként javasolták befogadni Závada regényét, olyan-

ként tehát, amelyen nem hagyott volna nyomot a hetvenes-nyolcvanas évek magyar prózájának sokat emlegetett, több lépcsőben regisztrált „paradigmaváltása”, sőt szembeállítható azzal. Jellemző, hogy Alexa Károly – egyébként színvonalas – *Kortárs*-beli kritikája is ezt a hangütést erősíti, midőn a „*legiszapósbab lelkű posztmodern műbírálóról*” tesz említést. (Vajon milyen érzés lehet, ha az ember lelke iszaposan posztmodern vagy posztmodernül iszapos? Bevallom, hogy ennek a jelzős szerkezetnek az értelmét szerény hermeneutikai eszközeimmel nem sikerült megragadnom, mint ahogyan azt sem, hogy miképpen lenne leírható a recenzens által várva várt „izig-vérig normális” regény, mely utóbbi kritériumnak a JADVIGA PÁRNÁJA szerinte megfelelni látszik. Az idézett kritikából egyébiránt még az is kiderül, hogy szerzője egyáltalán nincs tisztában a durván „szövegirodalomnak” keresztelt irodalmi próbálkozások igazi tétjével. A „grammatizáló nyavalygást” ugyanis valamiféle erőszakos írói jelenlét szinonimájának tartja, holott, mint tudható, a realisztikus prózairásnál erőszakosabb írói önértékesítés nem létezik – hiszen majd kizárólagosan lélektani, ábrázolásbeli, nyelvhasználati konvenciókból és elfogadandó, implicit hittételekből indul ki, aminek az ellenkezője, legalábbis az intenciók szintjén, még a legszínvonalatlanabb textualizmus esetében sem tagadható.) Pedig nyilvánvalónak látszik, legalábbis szerény véleményem szerint, hogy Závada művének említett nyelvi sokrétősége, kísérletező merészsége éppen-séggel az elmúlt másfél évtized epikai experimentumait tudhatja legsajátabb közegének és előzményének, ha végül más úton jár is, mint azok. De annyit legalább illik észrevenni, hogy ezek a regényt alkotó „naplók” igazából *csak utalnak* a naplóírás műfaji hagyományára; megkockáztatom, hogy soha senki nem írt és nem is fog ilyen naplókat írni, s ez a megállapítás, különbözőségük ellenére, mindhárom narrátorra érvényes. Háromféle fiktív irályt dolgozott ki Závada, s ezeknek az irályoknak a belső egységét vagy külsőleges identifikálhatóságát *elsősorban* nem a lélektani valóságosság alapozza meg, hanem bizonyos szövegtulajdonságok, visszatérő textuális és poétikai jegyek. Egy interjúban maga az író is szükségesnek látta felhívni a figyelmet erre az összefüggésre: „...*inkább az izgatott – már*

már a figuráim mozgatójánál is jobban – hogy miként elevenedjen meg a háromféle íráshoz használandó nyelv. És én ehhez az írás általi »nyelvműveléshez« nem kis részben abból az úgynevezett »szövegirodalomból« szereztem be sok tanulnivalót és bátorítást, amelyre némely kritikusok manapság egyre fanyalgóbban tekintenek – az ilyenfajta kísérletekkel szemben is, mint az enyém. Pedig végül már nekem is az lett a legfontosabb, hogy mire megyek a nyelvvel – látva, hogy mire képesek általa mások.” (*Népszabadság*, 1998. február 21.)

Készséggel elismerjük, hogy igen magas szint az, ahová a JADVIGA PÁRNÁJA-nak szerzője nyelvi szinten eljutott. A szöveg belső tagoltságának ugyanis csak a legdurvább ácsolatát alkotja a három naplóíró különbözősége; ezen belül még számos réteget és alrétetet tudnánk felfejteni, ha ugyan egy ilyesfajta recenzióban erre tér nyílhathaték – de megjósolom, hogy lesz még, aki elvégzi ezt a feladatot. Csak megemlíteném, hogy a naplóírók nyelvezete hellyel-közzel konfrontálódik a korabeli irodalmi lapok nyelvhasználatával; a – koronként némileg változó – bürokratikus hivatali-jogi nyelvvel; a politikai zsurnalizmus, az ideologikus retorika köznyelvével, amely csak a maga szörnyűséges ostobaságában tűnik mozdíthatatlannak, valójában erőteljes változásokon megy át stb. A legfontosabb, folyamatosan jelen lévő nyelvi szint azonban a délkelet-magyarországi szlovák, illetőleg szlovák–magyar nyelv, amely a regényben szereplő három generációból az első kettő számára feltétlenül az *anyanyelv* szerepét játssza. Legalábbis annak az ismert Tolsztoj-anekdotának értelmében, amelyben a vajdó arisztokrata hölgy az igazi tolófájások beindulásakor hirtelen „elfelejt” franciául, és oroszul kezd jajgatni. A kínos, az intim, a konfliktusos vagy a személyesen meditatív epizódok kifejezőeszköze Zavadánál a szlovák; s persze annak is könnyen érthető jelentősége van, hogy a harmadik „generáció” szellemileg is a legalacsonyabb szinten álló képviselője, a kicsit hibbant öreglegény Miso már csak töredékesen érti ősei nyelvét. (Bár mindenképpen megemlítendő, hogy a monarchiabeli többnyelvűség leépülése a regény tanulsága szerint párhuzamos volt az anyanyelvi kultúra igénytelenebbé válásával, legalábbis a módosabb rétegeknél.) Jómagam nyelvekben ezt a szlovák réteget élveztem a leginkább, természetesen a lábjegyzetekben

található bumfordi Miso-féle „fordításokkal” együtt. Számomra is meglepetés volt, hogy mennyire élveztem ezt a játékot, hiszen a legkevésbé sem állíthatom, hogy korábban ellenállhatatlan vonzalmat éreztem volna északi szláv szomszédaink beszédje iránt. Závada azonban olyan érzékeny, a hangzást és a szemantikai játékosságot olyan tudatosan érvényesítve alkalmazza ezeket a szlovák betoldásokat, hogy a jóhiszemű olvasó aligha térhet ki a hatásuk alól. Vegyük példának már a második oldalról: „*Zabýjačka hotová*”, mondja Ondris, az alapnapló szerzője; mire Miso, lábjegyzetben: „*Kész az agyonveréseske. Vagyis meglettek a disznóvágással.*” Vagy feltétlenül említendő a „*krú*”, a vér szó elemzése (Miso, aki már a szótárt használja kontrollként, meg is említi, hogy helyesen „*krv*”). Kevés félelmetesebb szidalomszót olvastam, illetve hallottam lelki füleimmel, mint a „*krvavá polyjovka*”, a „*vérleves*” kifejezés.

Még hosszan beszélhetnénk a regénynek ezekről a hol egymást metsző, hol egymástól elváló nyelvi szféráiról, amelyek természetesen lélektani és jellemábrázolásbéli összefüggéseket is szolgálnak; ennyiben valóban hagyományos regényről van szó. Az ősminta, ahogyan azt sokan és sokféleképpen kifejtették már, a XIX. századi családregegy; még hozzá motivikus-tartalmi vonatkozásban is érvényesülő mintáról beszélhetünk – elegendő itt a családi névszimbolikára utalni. Mint megtudjuk, az Osztatní név az utolsót, a maradékot jelenti szlovákul, ami, mint Misótól megtudjuk, „*nem vicces*” szójátékokra ad alkalmat a falubelieknek. „*Végül is jól lehet fogni magyarul humorosított oldalról: hogy Utolsó Söpredék család.*” A történet vége felől szemlélve látjuk, hogy a név által hordozott balsejtelem beigazolódtott: a módos földbirtokos család anyagi-szellemi-morális tekintetben egyaránt mélypontra jut, gyakorlatilag felszámolódik. Aligha tévedhetünk nagyot, ha azt állítjuk, hogy a családregegy mint forma csak valamilyen hanyatlás formája lehet; jómagam legalábbis nem tudok olyan családregegyről, amely valamilyen felfelé ívelés közben vagy éppen a csúcsponton érne véget. (Ezért kedvelték különösen a marxista irodalomtörténészek, akik a polgári rend inherens dekadenciáját látták benne irodalmilag megtestesülni.) Az igazi családregegy már a sikeres, önhitt generációk életében felmutatja a

rossz óment, amely szimbolikusan magában hordozza a pusztulást. Így van ez Zavadánál is. A JADVIGA PÁRNÁJÁ-nak története végül is a családnévben rejlő becsmérlő potencialitást teljesíti ki; a többszörös incesztus sejtelmé vagy valósága, amelyből az egymást gyötrő sorsok szála kiágaznak, némileg szájbarágoosan elmagyaráztatik Miso által az egymásba ágyazódó naplók végső szakaszában.

Amiben Závada túllép a családregegyformán, az éppen az a tény, hogy regényének nincs „igazi” narrátora. Az olvasó nem talál fogódzót arra nézvést, hol keresendő az „igazság”; nincs egyéb lehetősége, mint hogy összevesse a különféle szövegvilágokat (Ondrisét, Jadvigáét, Misótét, valamint az általuk megidézett egyéb diskurzusrétegeket), s ennek az összevetésnek a során alkossa meg a saját konstrukcióját erről a sok évtizedes történetről. Ebből egyfajta mérsékelt formai nyitottság adódik; a szereplők ugyanis saját tudatos vagy tudattalan érdekeiknek, nézőpontjuknak megfelelően torzítják el a történeteket, helyenként pedig egyenesen hazudnak. Mikor és mennyiben? Nos, éppen ez az, amit az olvasónak kell, nemegyszer pusztán a megérzéseire hagyatkozva, eldöntenie. Ugyanakkor ez a nyitottság *határolt*; korlátozza az elbeszélésmódoknak az a közös sajátossága, hogy a legalapvetőbb események tekintetében a szöveg nem tűr kételyt. Tehát az író nem megy el odáig, hogy elbizonytalanítsa a családregegy epikai vázát: olvasóként semmi okunk rá, hogy ne higgyünk Mamovka megőrülésében, az „ébredő szlovákok” mozgalmának leírásában vagy akár abban, hogy Ondris és Jadviga között az ágyban éppen így vagy úgy zajlott le a hosszú háborúság valamelyik epizódja. S ez még akkor is így van, ha eltekintünk a Miso által uralt szövegrétegtől, amelynek – paradox módon – éppen a *veridikció* szempontjából van kiemelt jelentősége. A majdhogynem szellemi fogyatékos Miso ugyanis gyakran „helyre teszi” a dolgokat, rávilágít a nála sokkalta intelligensebb, műveltebb szülők, különösképpen pedig Jadviga öncsalásaira, hazugságaira. Az értelmi képességek tágassága, a műveltség mintha fordított arányban volna itt a valósághoz való ragaszkodással: hiszen az agyonnyomított Miso nem azért őszintébb a szüleinél, mert morális együgyűségében felettük áll. Egyszerűen túl szegényes a belső világa ahhoz, hogy

képes legyen újrakölteni, imaginárius erővel feltölteni a múltat és a jelenet.

Am nemcsak ez a részleges nyitottság el- lenpontozza a klasszikus családregénymintát a JADVIGA PÁRNÁJÁ-ban. Ha az imént hanyat- lástörténetként azonosítottuk ezt a modellt, meg kell állapítanunk azt is, hogy ebben a re- gényben a „felívelő”, a „diadalmas” szakasz csak helytel-közzel érvényesül. Azt ugyan el- mondhatjuk, hogy Osztatni György, Ondris édesapja üzletiileg sikeres *self-made-man*, vala- mint jó gazda (a fiáról negyedannyira sem mondható el ugyanez, benne már csak egy- fajta megörökölt lelkiismeretesség munkál). A romlás azonban már ebben a generációban is teljes mértékben jelen van: az apa mintegy korai halálával fizet azért, amiért érdekházas- ságot kötött, előtte azonban incesztusgyanus viszonyba keveredik fogadott lányával, Jad- vigával, továbbá végrendeletében aláaknázza a családi birtok anyagi egységét. Sejthető, s Ondris rá is döbben hamarosan, hogy bor- zalmas Mamovkájától csupán azért kapott engedélyt a házasságra, hogy ily módon „visszaszeresse” az apa által Jadvigára öröki- tett birtokrészt. Az apa tehát nem született szörnyeteg, de utat vesztvén érzelmei és ér- dekei útvesztőjében azzá válik; ezt viszont nem képes elviselni: meg kell halnia. Ma- movka ellenben valóban monstruózus jelen- ség, akinek végső megháborodása csupán jel- lemének kiteljesedése. Az író démonikus (kis- sé túlságosan is egyértelműen démonikus) képet fest erről az asszonyról, tirannikus ha- talomvágyáról, gátlástalan érdekérvényesítő természetéről, örök szexuális kielégítetlensé- géről, mely szervesen összefügg az előbbiek- kel. (Mesterien megoldottnak tartom azt a je- lenetet, amelyben a gyermek Ondris meglesi szilvalekvárfőzés közben a fakanállal masz- turbáló Mamovkát.) A zsarnoki anyafigura kompozicionális funkciója természetesen ép- pen az, hogy magyarazza és motiválja fiának a nőkhöz való viszonyát, nyilvánvalóvá tegye, hogy érzelmileg sohasem lehet otthonra bennük. Hiszen az örökkön adakozó asszo- nyiságra vágyik, a mindig megértőre, a vi- gasztalóra, a rémült férfiszemet „csókkal el- takaróra”, ahogy Babits írta hajdan. Elsősor- ban erre, de nemcsak erre; vonzza a titok, a birtokolhatatlanság, a megfajthatatlan szeszé- lyesség is. Márpedig e két ellentétes igény összebékítetlenségének, a mindig csak komp-

romisszumosan megközelíthető realitásvl el- érhetetlenségének az lesz a következménye, hogy Ondris vágyai mind reménytelenebb messzeségbe sodródnak a megvalósulástól. (Innen fel-feltörő büntudata: érzi, hogy ma- ga is vétkes a boldogtalanságában, s örül, ha ezt a vétket magyarázólag valamilyen konkr- ét ballépéshez kötheti.) Mindez persze a fe- leségével folytatott befejezhetetlen játék so- rán bontakozik ki; Jadviga jóval felnöttebb fi- gura, mint Ondris, amennyiben sokkal in- kább tisztában van vágyainak minéműségé- vel, mint a férfi; s amellet, ne feledjük, sötét titkok tudója is. A férfiakban, így szeretőjé- ben, Winkler Franciban is az övéhez hasonló tulajdonságok vonzzák: vagyis a lelkiismeret- lenül önérvényesítő önzés, a bekebelezhetet- lenség, a másik által való uralhatatlanság – miközben sok tekintetben értékelni látszik a megbízhatóságot, az érzelmi szilárdságot, e klasszikus férfierényeket. Egyetértek Bán Zoltán Andrással, aki szerint Jadviga „*az egyik legnagyobb szerűben megírt giccsemler a magyar iro- dalom történetében*”. A giccsemler szerelme egy nímáddal, vagyis a már említett Wink- ler Francival persze már kevésbé izgalmas szála a regénynek, mint az Ondris–Jadviga kapcsolat. Ez utóbbinak szerencsésen a cimbe emelt emblémája a *párna*. Magától értetődő- en Jadvigáé és nem Ondrisé; asszonyának vánkosa a férfi főhős számára a Winnicott- féle „átmeneti tárgy” szerepét játssza, azzal a nem csekély különbséggel, hogy az átmenet- iség állandó helyettesítő funkcióvá állandó- sul. Jadviga egyik kifakadásából megtudjuk, hogy dúltabb pillanataiban Winkler Franci is a vágyott nőt jelképező párnáját szagatja. Szegény Ondrisnak még ezen a pótlékon is osztoznia kell vele...

A fokozatos hanyatlás sémája tehát annyi- ban nem érvényesül, hogy sok tekintetben eleve, a kezdet kezdetétől szörnyetegek tánca zajlik a regényben. Márpedig ez nem egyszere- rűen tétovázás vagy belső bizonytalanság az író részéről, hanem pontosan annak a rész- legesen érvényesített nyitottságnak a jele, amelyről fentebb beszéltem. A modern re- gényírók ugyanis az különbözteti meg múlt századi elődjétől, hogy még a végzet bal- jós munkálkodása sem képez számára bizo- nyosságot. Jadviga minden álnaiv álságossá- ga, önbecsapó manőverezése ellenére egy he- lyen olyasmit „ír be” elhunyt férje naplójába,

ami – *mutatis mutandis* – a regényíró hitvallásának is tekinthető. „*Hisz megvallom* – írja –, *még ha a Fennvaló rám dörög is érte, hiába írtam úgy az elébb, hogy »rossz út«, »romlás«, »tűprás«, »gaztett«, nem minden lépésemről látom még ma sem, hogy »rossz úton« léptem-e avagy inkább a képzelni, remélni, vágyani is teremtett ember számára kikerülhetetlen végzet útján. Azon, ami csakis az enyém volt, és amit magamnak kellett kiküzdenem s ahogy bírtam, elfogadnom, mert másnak az életére föl nem lehetett cserélni.*” Jadviga persze önmagát mentendő írja ezt; ha azonban az olvasó a regény végére érve visszatekint, maga sem nagyon látja, ki, mit és mennyiben hibázott el ebben az elátkozott családban, s főleg, hogy miképpen vehettek volna más irányt az események. *De a mindent legyűrő végzettségét sem érzi*, hacsak a szereplők karakterében rejülő említett megoldatlanságokat-megoldhatatlanságokat nem vesszük annak.

Számomra feltétlenül rokonszenves írói küzdelem folyik itt a családregegyenly mint sémával vagy modellel. Závada – éppen, mert értő figyelője és résztvevője volt az elmúlt másfél évtized magyar prózáírásában bekövetkezett módosulásoknak – pontosan tudja, hogy mely pontokon kell feltétlenül hozzányúlania ehhez a sémához, hogy egyáltalán kivitelezhetővé váljék. Azon viszont érthető módon nem segíthet, hogy a végzettség háttérbe szorulása vagy karakterek összebékíthetlenségévé való felhígulása belülről bomlasztja fel a családregegyenlyformát. Ennek az egyik jele a feszültség rohamos csökkenése körülbelül a regény egyharmadától; erre alapoztam a könyv megjelenését követően azt a megjegyzésemet, hogy a kisregényforma talán feszesebb, poétikailag indokolhatóbb szerkezetet tett volna lehetővé. (Még mielőtt a regény hívei elharapnák a torkomat, gyorsan megjegyzem, hogy tisztában vagyok vele, milyen sokat veszített volna az olvasó ezzel a megoldással. De hát a kritikus mondhat akármit, ha egy író hosszan akar dallani, akkor úgyszólván „*lassan száll és hosszan énekel*”). Ondris halála például eléggé esetlegesnek hat. Nem érezzük, hogy akkor következett be, amikor be kellett következnie; megtörténhetett volna egy-két Winkler Franciepizóddal korábban vagy későbbben is. Hasonló a helyzet a történelmi szállal. Závada érezhetően mindent tud Tótkomlósról és

környékéről, ami csak az elmúlt száz évben történt; ismeri a kisebbségi lét nyomorát és kiszolgáltatottságát, de azt is, hogy ezt a nyomort és kiszolgáltatottságot erősen tagolja az anyagi-társadalmi helyzetek különbsége. A szponkodás történelmi kényszerének megismétlődése így egészen más, sokkal durvább formában jelenik meg Misónál az ötvenes években, mint apjánál harminc évvel korábban. Mindez érdekes és tanulságos; a regény egésze szempontjából azonban problematikus, mert az említett végzettségét történelmi vonatkozásban sem érvényesíti az író (ami egyébként helyes, mert a mitizáló történelemszemlélet hiányára utal). Még abban sem vagyok egészen biztos, hogy a történet által átfogott több mint fél évszázadot valamilyen párhuzamba hozható módon éli (vagy „halja”) meg az Osztatni család, mint a helyi szlovák populáció összessége. Vagyis a történelmi szál nem erősíti meg a családi vonulatban csak valamennyire megiscsak munkáló fatalitást, ugyanakkor termékeny feszültségben sem áll azzal. Lényegében függetlenek egymástól; ha az Osztatni család boldog, élet-erős és vidám familia lett volna, a történelmi váltások ugyanígy elvégezték volna romboló munkájukat.

Summa summarum: megítélésem szerint Závada részben nem tudja, részben, mivel nagyon tudatos író, nem is akarja uralni a családregegyenlyformát. Jelentős formai-nyelvi módosításokkal kísérli meg *újraírni* azt, s ezen a téren komoly írói eredményeket ér el. Ám nem szerepel a céljai között a családregegyenlymodell teljes felbomlasztása, ironikussá változtatása vagy „dekonstruálása”, ezért aztán néha akarva-akaratlanul is kilép belőle, és átváltozik egy közösség *krónikásává*. Ami úgyszintén szép és becsülendő műfaj, de nem kell hozzá családregegyenly; semmilyen regény sem kell hozzá. Találgassunk mégis: lehet, hogy az olvasók jelentős hányadát nem izgatják az általam felvetett poétikai-megformálási-béli problémák. Annyit azonban talán mindenki érzékel, hogy ez a „családregegyenly” egy lényeges ponton különbözik a klasszikustól. Nevezetesen abban, hogy nincs tanulsága. Mindez egyszerűen csak megtörtént a közönyös ég alatt, sugallja az író, valahol Magyarországon.

Angyalosi Gergely